

Forandringens performance

af Marie Debora Koch

Forandring, dialog, identitet er aktuelle temaer i disse år. Der går næsten ikke en dag, hvor forandring, dialog og identitet ikke tematiseres og diskuteres i trykte og elektroniske medier. Sammenhængen mellem temaerne bliver sjældent omtalt direkte i medierne, men eksisterer ofte som skjulte forudsætninger for debatten f. eks. i den danske debat om integration, demokrati, religion og meget aktuelt i debatten om kommune og regions sammenlægningerne. Dvs. kulturmøder af forskellig art diskuteres som et problemfelt det danske samfund skal tage stilling til. Den danske selvforståelse kan rumme at kulturmøder problematiseres, når der er tale om møder mellem ”fremmede” kulturer versus den danske kultur. Anderledes ser selvforståelsens rummelighed, når det viser sig, at der er tale om store vanskeligheder ved at gennemføre de fusionsprocesser, som lovgivningen i disse år tvinger igennem på alle niveauer indenfor den offentlige sektor: I uddannelsessystemet, amter og kommuner. Her tegner der sig et klart billede, der viser at der kan være ligeså stor kulturel afstand mellem to byer/ to institutioner i Danmark, som afstanden mellem København og Teheran. Ser man nærmere på diskussionen om forandring af det danske samfund i forhold til de kulturelle udfordringer, der ligger i at åbne sig op til nye kulturer, er den præget af en radikaliseret af kulturbarne identiteter. Dette opleves som et paradoks når man vender optikken indad og ser på, hvordan kulturmøder foregår når der bare er tale om danske institutioner, der fusioner.

I denne artikel sætter jeg fokus på kulturmøder mellem lektorer henholdsvis på et lærerseminarium og et pædagogseminarium i et nyligt fusioneret Pædagogisk Center for Videregående Uddannelser (herefter kaldet: CVU PÆD) et sted i Danmark. Kulturmøderne bliver beskrevet af de ansatte selv gennem historier, som de fortæller om hinanden. Artiklen introducerer også teori og metode til at komme bag om kulturmødernes historiefortællinger og udkrystallisere de fag-identiteter, der er i spil. Til sidst vil jeg anviser, hvordan man kan få italesat den normative faglige identitet – et projekt, der kunne rumme ny spændende viden om identitet og ideologi.

Empirien i artiklen er baseret på projektet ”Kulturer i dialog” udført af Koch, Sølling og Timann (2006) for tre Centre for Videregående Uddannelser (CVU) i Danmark: CVU Fyn, CVU VITA og SundhedsCVU Aalborg. I projektet blev 4 lektorer fra to typer partnerinstitutioner i CVU PÆD (navnet er en anonymisering af organisationen), et pædagogseminarium og et lærerseminarium, interviewet. Hovedspørgsmålene kredser om forestillinger og erfaringer i fusionen: ”Hvilke forestillinger gjorde du dig om det at skulle være i CVU med undervisere fra et lærerseminarium/pædagogseminarium? Hvilke muligheder så du? Så du nogle begrænsninger – hvilke” og ”Har du erfaringer med den/de faggrupper, der underviser på den anden type seminarium fra tidligere? Erfaringer fra før I gik ind i/du blev ansat i CVU’et? Fra før du blev underviser?”

Processen og bearbejdelsen af interviewene er sket således: Hvert interview varede ca. en time og blev optaget på to bånd, det ene bånd beholdt den interviewede. Efter transskriptionen blev historierne om ”de andre” trukket ud. Historierne præsenteredes derefter for ”deres ophavsmænd” ved et møde mellem én (evt. to) fra projektgruppen og de to interviewede, som er ansat på den samme type institution. Et lignende møde blev arrangeret for de to interviewede fra den anden type institution. Ved disse møder er begge de interviewede fra samme type institution altså til stede på én gang. Formålet med disse møder er at sikre etikken i fremgangsmåden ved at de interviewede har mulighed for at kommentere historierne.

Historierne om ”de andre”

For at få de historier, til at fremstå tydeligt, som lektorerne i CVU PÆD fortalte om de andre institutioners faggrupper, har jeg dekonstrueret interviewene. Dette greb udkrystalliserer historierne om ”den anden/de andre”, som så igen danner baggrund for at forstå, hvordan forskellige handleformer og forholdemåder¹ i forandringsprocessen performs. Historierne om forandringsprocessen indeholder temaer som diskursive magtkampe, ny italesættelse, performance og ny identitet og ikke mindst temaet ”den anden”.

Indledningsvis og eksemplarisk kan de historier fusionerende kulturer fortæller om hinanden før, under og efter fusionsprocessen give et billede af hvilke problemstillinger, der ligger som en understrøm i den fusionerende organisation. Fælles for historierne er en skabelonagtig fremstilling af ”den anden”, som et fremmedelement i den kultur, som fortælleren kommer fra, dvs. at forandring skaber historier, der marginaliserer ”den anden”, samtidig med at den konkretiserer fortællerenes kulturelle værdier. Metoden kan bruges i de sammenhænge, hvor flere kulturer mødes i en fælles kontekst (Koch, Sølling og Timann 2003). Fokus er sat på faglig identitet set i forhold til forandring. Artiklen bygger, som nævnt ovenfor på en interviewundersøgelse fra CVU PÆD. Målet med projektet er at få historierne fortalt, for derefter at tale dem tilbage til dem historierne handler om. Således at dialogen bliver en øjenåbner for forståelse af og om hinandens forskellighed og faglige identitet.

Den teoretiske position om ”den anden/de andre” er bygget op omkring og igennem en transformation af Judith Butlers begreb ”doing gender”/”at gøre køn” (1990, 1993). Butler betydningsstilskriver den kønnede performance således: ”Køn er noget vi konstitueres igennem og som konstituerer vore kroppe betingelser for væren og fremtrædelse. Køn er noget vi alle gør som kulturelle betingelser og citater” (Søndergaard 1996 s. 43). I denne artikel oversættes begrebet ”at gøre køn” til begrebet ”at gøre fag” idet jeg betydningsstilskriver ”at gøre fag” de samme forventninger, som legitimerer den kønnede performance: normalt, rigtigt, legitimt og naturligt. Det vil sige at begrebet ”at gøre fag” italesættes som tilhørende kategorien faglig identitet og fag-normativitet.

Ambitionen er at virkeliggøre dialogen i kulturmøder, her iscenesat med de forskellige grupper af undervisere, der er blevet interviewet og har fortalt historierne om ”de andre”. Dialogen lader ”os” fortælle ”de andre” historierne tilbage. Denne model for dialogmødet mellem to/flere parter (Koch, Sølling og Timann 2003) skal ses som et redskab til brug i institutioner til kulturelle møder af alle arter: køn, etnisk eller faglig art. Modellen er baseret på Yuval-Davis’s politiske model, Transversal Politics (Yuval-Davis 1997), og kan sammenfattende beskrives som en processuel forståelse blandt deltagerne i dialogen. Dialogmodellen forudsætter at deltagerne er grundet i deres rødder og at de har åbenhed overfor møder af samfundsmæssig og individuel karakter. Modellen er udarbejdet til dialog af Koch (Koch, Sølling og Timann 2003) og er karakteriseret ved at have nogle forudsætninger, der skal opfyldes for gennemførelse: Begge parter i dialogen tildeles en ligeværdig stemme, dialogen tager højde for forskellige positioneringer, uden at nogen af dem giver en forhånds afgang til sandheden. Dialogens rum skal også være veldefineret. Det siger sig selv, at forhandlingen ikke kan gennemføres, hvis forskellige positioner og meninger samtidig fastholdes af begge parter. I den gensidige åbenhed, der fordres, betyder

¹ Forholdemåder og handleformer: ”ét muligt analytisk greb ligger i at aflæse konkret interviewmateriale for oplysninger om forholdemåder og handleformer, der fungerer konstituerende for en særlig form for social identitet - og betingelserne for både adgang til disse konstituentur og mulighederne for at undvige dem” (Søndergaard 1996)

det, at parterne også skal kunne forstå den kode, som ligger i det ikke-italesatte. Den spejling, den ene part foretager, må ske i det rum, hvor spejlinger sædvanligvis sker. Gentagelsens rum kan være en blindgyde, hvis spejlingen kun giver mulighed for at gengive et billede, der er 100% identisk med originalen, forrykkelsen af spejlingen sker når det ikke-italesatte også registreres.

Position og metode til at angribe empirien er, at dekonstruere de diskursive handleformer og mulighedsbetingelser, der italesættes om ”de andre”. Et omvendt greb, hvor hverdagslighed, de tilsyneladende selvfølgeligheder, ubetydelige hverdagslige praksisformer og rutiner bliver sat i spil ved, at eksempelvis fagligheden beskrives af ”de andre”. Man kan med denne metode etablere diskursive modstandsfelter, hvad angår skiftende hegemoniske konstruktioner omkring akser som eksempelvis identitet, etnicitet, køn, globalitet og nationalitet (Søndergaard 1996).

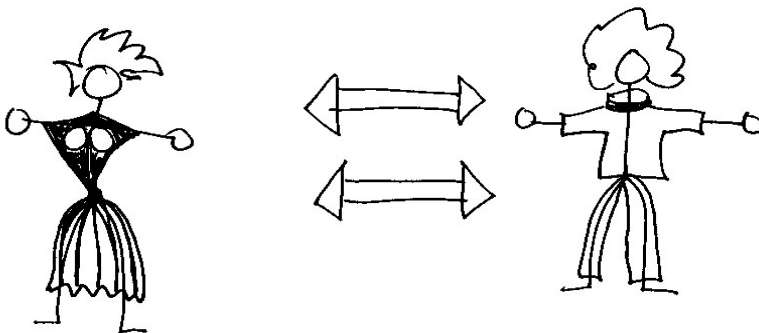
Det er et bevidst valg fra min side ikke at tilhøre en enkelt videnskabelig disciplin i traditionel forstand. Min position er socialkonstruktivisme og poststrukturalisme (Søndergaard 1996, Haavind 2000) og omfatter sociologiske, antropologiske, filosofiske, feministiske- og kulturstudier. Analyse-genstanden, teorigrundlaget og metoder ses i en bestandig proces. Ved at sætte disse felter i spil med hinanden afprøver jeg synergieffekten mellem forskellige teori/metode-felter og fagområder. Målet er ikke at producere en ny sandhed om ”fag-identitet”, der kan føre til nye faglige synteser og enheder, men at formidle historier om faglighed i bevidsthed om, at med historier er der tale om noget vanskeligt gribbart. Fordi historierne, ligesom samfundet, kulturen og mennesket, er i stadig forandring.

Når ”den anden” er ligesom én selv

Jeg vil uddybe den teoretiske baggrund for at anvende den ovenfor nævnte dialogmodel og praksisrelatere den til fagkulturelle møder i uddannelsesinstitutioner, men allerførst vil jeg visualisere dialogmodellen.

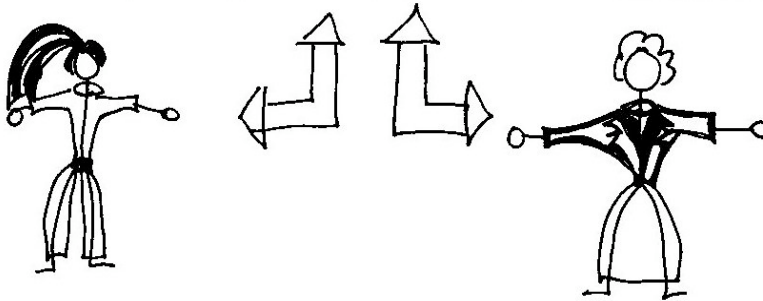
Modellen er tænkt som et redskab til kulturmøder og de forandringsprocesser de medfører. Den skal bruges både i begyndelsen af kulturmødet og i den fremadskridende proces sådanne møder bygges op omkring. Modellen er udviklet i et på-tværs-univers, fordi dens endelige anvendelse er tænkt som et redskab til mange tænkelige kulturmøder: etnisk, fag/håndværk, køn, race og klasse. Her er tale om et redskab til et problemfelt, der er sammensat af erfaringsbaseret viden indenfor undervisning og ledelse på forskellige uddannelsesinstitutioner.

Tegning af 3 mulige former for dialog, model 1:

To der taler til hinanden, men forbi hinanden

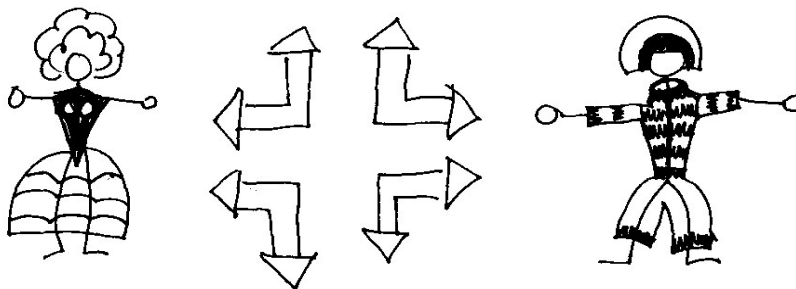
model 2

To der taler til hinanden, accepterer forskelle, knækker koden for forskelle og taler videre forbi hinanden

©marie debora koch

model 3

To der taler til hinanden, accepterer forskelle, knækker koden for forskelle og taler tilbage til sig. Derfra kan de begge to tale videre tilbage til den anden med forskellighed og enshed

©marie debora koch

Når man indenfor en organisation tænker forandring må formålet stå tydeligt for medarbejderne. Tænker man forandring i form af fusion, skulle udbyttet, ud over de rationelle begrundelser, gerne være mangfoldighed. Ikke kun ét mangfold af historier om ”de andre”, men et spekter af mulige råderum for organisationen og medarbejderne.

Positionering af en lektor i CVU PÆD

Med afsæt i socialkonstruktionismen² kan man sige, at hverdagens praksis i CVU PÆD, hvorfra denne artikels empiri er hentet, er et eksempel på en del af virkeligheden, som er socialt konstrueret. Det betyder, at de enkelte partnerinstitutioners omgangsformer og måder at gøre tingene på, får mening gennem de begreber, kategorier og fortolkninger

² Kaldes også socialkonstruktivisme. Ved at anvende begrebet ”socialkonstruktionisme” begrænses muligheden for at forveksle begrebet med Piagets’ konstruktivistiske teori (Winther Jørgensen og Philips 1999)

medarbejderne konstruerer. Medarbejdere opretholder praksis i en diskursiv handlen, hvor viden, identiteter og sociale relationer konstrueres og forhandles. Handleformer og forholdemåder blandt medarbejdere er ikke givet på forhånd, men de er historisk og kulturelt specifikke – og kontingente dvs. medarbejderne kunne have haft en anden praksis, og denne kan gennem diskursiv praksis forandres over tid. Selvom handleformer, forholdemåder, viden, og identiteter i princippet altid er åbne kategorier, er de konkrete situationer i hverdagen i en institution - eller et hvilket som helst andet sted, altid relativt fastlåste. Det betyder, at der stilles sociale og kulturelle betingelser til rådighed for hver enkelt medarbejder i den nye institutionelle konstruktion, som en fusion betinger. Hver enkelt medarbejder skal forvalte de konkrete muligheder og begrænsninger på en måde, der giver hende/han anerkendelse og accept som handlende subjekt (Winter Jørgensen og Philips 1999).

Den socialt konstruerede virkelighed kan studeres på flere måder. Grundantagelserne om kulturmøder og forandring har jeg studeret ud fra de historier, der blev fortalt på CVU PÆD. Interviewpersonerne beskriver hverdagen på deres arbejdsplads, dem selv og deres kolleger. Fælles for dem alle er at fortælleren afgrænser sig selv og sit fag fra ”de andre”.

Inspirationen til den fortolkende metode er hentet fra Dorte Marie Søndergaard og Hanne Haavinds position (Haavind 2000, Søndergaard 1996), hvor de med afsæt inden for socialkonstruktionismens domæne tager fat i poststrukturalismen og anvender dekonstruktionen, som fortolkende metode. Netop dekonstruktionen udtrykker poststrukturalismens optagethed af tilfældigheder, brydninger, diskontinuitet, heterogenitet og fragmentering i kulturen, og her spiller fænomenet magt³ en stor rolle.

Søndergaard er i sit arbejde inspireret af Haavinds fokus på kategorien køn, hvilket er uddybende beskrevet (Haavind 2000). Haavind gør opmærksom på, at køn er en eksemplarisk kategori, fordi dens meningsindhold genereres på samme måde, som det er tilfældet for kategorier som social klasse, etnisk tilhørsforhold, aldersgrupperinger og seksuelle orienteringer mfl. Eksempelvis kan faglig identitet erstattes med køn som den kategori, der undersøges. Dekonstruktion, som metode, giver mulighed for kritisk at dykke ned under selvfølgeligheder i hverdagens praksis ved at undlade at berette om diskurserne på diskursernes egne betingelser (Søndergaard 2000).

Historierne, som denne artikel omhandler, er fortællinger om forestillinger, erfaringer og begrænsninger mellem pædagog- og lærerseminariet i CVU PÆD. Lægger jeg det snit ind i historierne, der uddrager de substantiver som bliver brugt til at beskrive og forklare forskellen mellem ”os” og ”de andre”, så viser det sig at være substantiver som: Myte, kultur, tradition og arbejdsform. Udsagnene kommer fra personer, der er etnisk danske, har dansk uddannelse og som lever indenfor et snævert geografisk område indenfor en radius af 100 km. Jeg fremhæver den relativt korte afstand mellem partnerinstitutionerne og de interviewedes bopæl, fordi jeg vil understrege det paradokse i substantivernes store værdiladning. Jeg ønsker at påpege, at taler vi om forskelle i myter, kultur og tradition behøver der ikke at være større geografisk afstand end afstanden til naboen. Dvs. at grænsedragninger af etnisk, national og/eller kulturel karakter trækkes let og ubesværet når de interviewede skal beskrive forskelle i den fusionerende organisation.

³ Hos Michel Foucault forudsættes det, at magt og viden gensidigt forudsætter hinanden. Magten er ikke noget som nogle agenter udøver henover passive subjekter. Magt er spredt over forskellige sociale praksisser, og den skal ikke udelukkende ses som undertrykkende men som produktiv, idet magten konstituerer diskurser, viden, kroppe og subjekter (Winther Jørgensen og Philips 1999)

Socialkonstruktionisme og poststrukturalisme

Socialkonstruktionisme og diskursanalyse er en analytisk tilgang til at forstå omverdenen, specifikt kultur og samfund. Tilgangene er mange, men fælles for dem er, at de giver et redskab til forståelse af omverdenen med kritiske øjne. Denne kritiske indgang kan være vejen til forandring. Socialkonstruktionismen bygger på en anti-essentialistisk forståelse, som forudsætter, at den sociale verden konstrueres af ikke determinerede eller givne forestillinger. Det betyder, at man kan stille nye spørgsmål til det kendte. Arbejder man sit undersøgelsesmateriale igennem ud fra bestemte teorier, har man mulighed for at opnå en fremmedgørelse fra sin hverdagsforståelse af materialet. Dette er essentielt i den socialkonstruktionistiske forskning. (Philips & Winther Jørgensen 1999)

Verden forstås som et socialt produkt, den udgør en mulig repræsentation af virkeligheden, ikke en reproduktion eller en gentagelse af den. Forståelsen af virkeligheden er baseret på at se virkeligheden som en social konstruktion, på én og samme tid repræsenterende og konstituerende. Man undersøger derfor interaktion i kommunikative begivenheder ved at se på konstruktionprocessens konstitution og repræsentation. (Søndergaard 1996)

Socialkonstruktionistisk tænkning kan beskrives som et bredt felt af tænkemåder, hvis fællestræk er, at de ser på relationen mellem menneske og kultur som en reaktion, der skabes af og udvikles i gensidig vekselvirkning. Menneske og kultur er gensidigt konstituerende (:ibid). Baggrunden for den samlende forståelse bygger på Foucaults (1993, 1994, 1999) og Butlers ((1990) 1999, 1993, 1999) poststrukturalistiske forskning. Sproget er mediator i den gensidige konstituering mellem menneske og kultur, dvs. at den enkelte aktørs betydningsstrukturer skabes i samspil med andre aktører. Sproget er det redskab, vi har til at italesætte processuelle betydninger mellem eks. institutionelt og aktør niveau. Den processuelle bevægelse er et afgørende billede til at forstå det diskursive element med dets indbyggede åbning for forhandling.

Diskursbegrebets hovedvægt ligger i sproget og skal forstås som et begreb der dækker kulturel praksis i al almindelighed. Det processuelle aspekt i den diskursive forståelse skaber plads til de aktivt forhandlende aktører, der både skal ses som aktører der er formet af- og vil omforme diskursen. Vi ser forhandlinger om diskursive praksisser som både sproglig/italesættende og fysik/handlende. Betydningen af forhandlingerne ligger altså ikke i sproget alene, men også i den ordløse fysiske handling. Refleksionen over den type af diskursive handlinger ligger både sprogligt og kropsligt indlejret hos aktøren (Søndergaard 1996).

Viden eller sandheder er ikke afspejlinger af virkeligheden men skal ses som en diskursiv konstruktion, hvor forskellige sandhedsregimer udpeger, hvad der er sandt eller falsk (Foucault 1993). Til viden skal knyttes forståelsen af den magt, der implicit ligger blandt de mange sociale praksisser og som italesættes diskursivt.

Kultur, samfund og mennesket i kulturen.

Diskurser er ifølge Foucault (1993, 1994, Heede 1992) historiske betydningssystemer, der institutionaliserer⁴ sammenhængen mellem en kulturhistorisk epokes viden og magt således, at den sætter sig igennem som en dominerende social praksis, f. eks. i undervisning, indretning af fængsler og hospitaler, praktisk omgang med formidling, sundhed og kriminalitet.

⁴ En institution kendetegnes ved et sæt af forskellige roller, der er forbundet gennem netværk af gensidige rolleforventninger (Heede 1992)

Foucault har med fokus på viden og magt analyseret menneskers handlen i relationer og er optaget af at afdække, hvordan det kan være, at mennesker handler og lever, som de gør. Han ser personers handlen ud fra nogle overordnede diskurser, der defineres som et regelstyret felt, der angiver rammer og betingelser for, hvad den enkelte kan mene. Der er her tale om en samling regler, der styrer og organiserer viden og kommunikation. I forskellige situationer, på forskellige tidspunkter, i forskellige institutionelle kontekster vil enhver form for samtale være styret af et system af regler, der afgør hvilke forhold, der kan tillægges betydning frem for andre. Det er disse regler og systemer af regler, der udgør diskursen (Foucault 1993, 1994, 1999).

Man kan ikke i en hvilken som helst kultur⁵ og epoke tale om hvad som helst. Diskursens regler er bestemmende men har også allerede ordnet og kodet vores syn på verdenen. Viden er derfor blot det, man kan tale om i en diskursiv praksis, for der findes ingen viden uden en bestemt diskursiv praksis, og enhver diskursiv praksis kan bestemmes gennem den viden, den former. Diskurser er således ikke blot sproglige iscenesættelser af fænomener, men også menneskelige praksisformer, der systematisk danner de fænomener, som de taler om. Begrebet italesættelse udtrykker derfor kun muligheden for, at et emne kan komme på tale og indgå i diskursen. En bestemt diskurs har altså sine egne regler for, hvad der kan tales om, fra hvilket sted og i hvilket perspektiv, der kan udsiges noget, hvilke begreber der kan bringes i anvendelse og hvilke teoretiske valg, der kan foretages (Foucault 1993, 1994, Heede 1992).

I en diskurs er man til stadighed optaget af at producere "sandheder". I den videnskabelige diskurs søges efter svar, beviser og endegyldige sandheder. Sandheder hænger ifølge Foucault sammen med magt, da den er afhængig af magtrelationer, som understøtter sandheden, og som sandheden samtidig bekræfter og bestyrker. Sandheder opstår på historisk grundlag, og det kan være tilfældigt, hvor sandheden opstår. Og hvem der italesætter den. Sandheder er imidlertid meget svære at ændre eller rejse tvivl om, idet sandhederne forstærkes, fornyes og vedligeholdes gennem eksempelvis institutioners praktik, menneskers citeren og gennem gentagne handleformer (Butler 1990, Foucault 1993, 1994, 1999, Søndergaard 1996).

Når vi taler om diskurs indenfor en bestemt disciplin, så er denne præget af objekt-dominans. Der er en samling metoder, regler og definitioner, teknikker og en række udsagn, som antages at kunne være sande. Alt dette bygger på en slags anonymt system, som formodes at kunne anvendes af hvem som helst, uden at mening og validitet påvirkes. For at tilhøre en disciplin må man anvende de ord og begreber, som tilhører disciplinens diskurs. Udtrykker man sig ikke i diskursens termer og begreber, bliver man ikke hørt af de, der befinder sig indenfor denne. Det enkelte menneske er oftest ikke bevidst om, hvorvidt disse mekanismer fungerer som magtfaktorer. På den måde sorterer magtfaktorerne den viden, det er muligt at tilegne sig og den viden det ikke er. Overordnet betyder det f.eks. at en lektor, videnskabsmand eller medborger aldrig kan skrive og udtale sig "helt frit" men skaber viden indenfor de rammer, det er muligt at skabe og genskabe viden indenfor. (Foucault 1993, 1994, 1999, Søndergaard 1996)

Interviews med undervisere på CVU-PÆD viser at lektorerne på lærerseminariets forskelssætter sig positivt på faglig status med substantiver som: Ekspertise og kompetence, hvor pædagogseminariets lærere forskelssætter sig med: Professionsforståelse og viden.

⁵ "Når der her i teksten tales om kultur, tænkes der både på koderne for diskursive praksisser og for konkret praktiske handlemønstre, det sidste vil sige organiseringerne og rutinerne for de handleformer, et givent samfund eksisterer igennem" Søndergaard 1996.

Forskelsætningen fra hinanden kredser omkring, hvem af de to faggrupper, lærere eller pædagoger, der er bedst. ”De andre” er gode, men ikke bedst og bedst konnoteres til viden, som igen konnoteres til den magtposition, der ligger i at vide bedre og at positionere denne bedre viden som en diskursiv sandhed.

Mulighed for forandring

Vi formes igennem de tilbudte sociale identiteter, men bærer også en personlig identitet, der er skabt i dialog med den kultur, vi er aktører i. Kulturen taler gennem aktørerne og aktørerne former kulturen (Søndergaard 1996). Denne aktørposition fremhæves af spændingsfeltet mellem det stabile og det foranderlige, og det er her forhandlingen af positionsmuligheder bliver særligt aktuel, idet individet er afhængigt af kulturel genkendelighed og accept. Genkendelighed er nødvendig for individets samfundsmæssige og kulturelle integration. Accept er ikke altid det samme som genkendelse, at stemple et andet menneske er også en form for social genkendelse. I denne kontekst er der ikke tale om den form for genkendelse, der fører til egentlig social udelukkelse, men om den, der fører til indlemmelse blot gennem specifikke positionsanvisninger. For at redde sig fra udelukkelse gør den stemplede sig til subjekt. Hun accepterer stemplingen og går med på den med henblik på en senere forhandling og gør sig derved til subjekt for diskursen. Det vil med andre ord sige, at individet hellere vil dømmes negativt end udelukkes, og individet indtager derfor en marginalposition. Vi ved at diskurser skaber grænsevagter, der påbyder inkluderende og ekskluderende bevægelser for forhandlere af diskursen (Foucault 1993). Grænsevagter er dem, ifølge Yuval-Davis (1997), der skelner mellem, hvem der kan identificeres som medlemmer af de diskurser, der er på spil i kulturen. Grænsedragningen går mellem adfærd, vaner, sprog osv.. Identiteten ”den anden” skabes fordi diskurser lukker sig og derved afgrænser sig og konstruerer den anden. Derfor er det vigtigt i forandringsprocesser, at man fastholder fokus på eget perspektiv, samtidig med at man respekterer og fremhæver andres perspektiver.

Diskurser på spil

Kulturen består af henholdsvis hoveddiskurser og moddiskurser, og det er socialt sikrest at placere sig indenfor diskursen, men det er også relativt sikkert at placere sig i en veletableret moddiskurs. Derimod er det usikkert for det enkelte subjekt at stille sig udenfor de etablerede diskurser, da man dermed stiller sig udenfor de sociale sammenhænge og netværk, diskurserne praktiseres indenfor, og den personlige identitet trues. Hvis subjektet ikke magter at sætte sig op imod hoveddiskursen, har det to valg: Det kan enten indtage en marginalposition i hoveddiskursen eller gå end i en moddiskurs. Når subjektet indtager en marginalposition har det positioneret sig med mulighed for at stille spørgsmål og fortsætte en forhandling. Som marginalfigur bliver subjektet betragtet som anderledes i hoveddiskursen, man kan sige at det bidrager til variationsbredden. I moddiskursen hersker de samme spilleregler som i hoveddiskursen, blot er viden og grænser defineret anderledes (Foucault 1993, 1994, 1999, Søndergaard 1996, Butler 1990(1999), 1997).

En af lektorerne på Lærerseminariet, Lars siger om pædagogerne i hans børns daginstitution: ”Når jeg kommer hen i vuggestuen, så hænger der sådan noget vældig pænt noget. Det er nogle efterårsblade, der er lagt ind i sådan en laminatmaskine. Og så kørt igennem, og så hænger de der og ser dekorative ud.”

Lars' pointe med dette er, at børnenes eneste bidrag til denne udsmykning var at finde bladene. Pædagogerne har formentlig ordnet resten, og Lars tænker, det er foregået sådan fordi formålet mest har været et produkt, forældrene synes er pænt. Han synes, det havde været bedre, hvis børnene havde deltaget i en skabende proces, rørt ved bladene, ladet sig

fascinere af dem, tegnet dem. Forklaringen på dette er ifølge Lars, at pædagogstuderende får for lidt undervisning på det felt.

Omvendt siger Per, lektor på Pædagogseminariet:

” Et andet typisk billede det er, at folkeskolelærere er ufatteligt ambitiøse (...).....Det er ufatteligt, hvad de skal give dem af både fagligt og socialt og personligt - (...) hvor man må sige, at med de ressourcer med den tid med de vilkår der ligger, så er det fuldstændig urealistisk (...) Det frustrerer og belaster dem meget”.

Per synes, at lærerne kæmper en forgæves kamp for at blive respekteret for deres faglighed. Den offentlige debat om den danske folkeskolen finder sted inden for en diskurs, hvor alle mennesker, der på den ene eller anden måde har berøring med folkeskolen, har forstand på læring. Diskursen står for et syn på læring, som Per er uenig med, og som han derudover mener, at lærerne taler for spagt imod. På den anden side finder han, at diskursen er så dominerende, at den er vanskelig at tale imod.

Kultur er de handlinger, organiseringer og vaner/rutiner et samfund fungerer igennem. Som tidligere nævnt bliver et menneske til i samspil med kulturen, et menneske møder dets omverden gennem dennes diskurser og dennes handlesammenhænge. Mennesket er afhængigt af kulturel og samfundsmæssig integration. Mennesket er aldrig fuldstændigt frisat, kun relativt frisat fra samfundsmæssige institutioner, der består af et socialt hierakiske mønstre og ses i to udgaver: En konventionel og dermed social overordnet, modstillet en ukonventionel og socialt underordnet. Når en interviewperson går ind i en forhandling om oversættelse af en diskurs, så lægger hun/han en position ind i diskursen og indtager en subjektposition, det vil sige, at hun/han går med på diskursens spilleregler. Der er ikke tale om passiv underkastelse, derfor undgår hun/han at blive objektgjort.

Identitet og identificering.

Inden for kulturteori og poststrukturalisme yder Hall (1996) med sin teori om kulturel identitet et centralt bidrag til diskussionen vedrørende identitet og identificering. Halls projekt afspejler poststrukturalismens opgør med den cartesianske og vestlige metafysik, der forudsætter at mennesket udvikler sin identitet om en lukket kategori – en kerne, der fungerer som et selvopretholdende subjekt. I Halls univers forrykkes opfattelsen af identitet fra noget statisk til et spørgsmål om en aktiv identifikation, noget strategisk dynamisk og processuelt – men også heterogent, ofte modsigelsesfuldt og antagonistisk (Hall 1996). Hall er inspireret af Foucaults begreb ”diskursiv praksis”, når han beskriver processen, som løbende konstituerer og genformer subjektet, der taler og agerer i det sociale- og kulturelle rum. Subjektet og hermed identiteten er dermed produceret af og i processer i diskurserne, og diskurserne udkaster forskellige subjektpositioner gennem regler, strukturer og konventioner. Det betyder, at selvom identiteter i princippet er kontingente, udstikker de konkrete situationer i det sociale og kulturelle felt ofte begrænsede rammer for hvilke identiteter, det enkelte individ kan påtage sig. Selvom identiteter på den ene side er foreløbige, glider de på den anden side ikke i en uendelig bevægelse. Man bliver nødt til at ”komme til fuld stop”, ikke fordi man har sagt det sidste ord, men fordi man bliver nødt til at begynde på en ny sætning.

Således kan en kvindelige nyansat, cand. mag. i pædagogik på et lærerseminarium, i forskellige situationer på én gang positionere sig som både, kvinde, pædagog, nyansat og forælder – og jeg forestiller mig, at der kan opstå konflikter mellem de forskellige identiteter (Hall 1995, Hall 1996, Jørgensen og Philips 1999).

Jensen (2001) går videre med Halls identitetsbegreb og siger, at den kulturelle identitet er en konstruktion og en samlebetegnelse for alle identiteter i relation til, eks. køn, arbejde, etnicitet og nationalitet. Heri ligger ingen form for hierarki, ligesom ingen form for identitet

gøres determinerende på forhånd. Identiteterne har relevans for det pågældende subjekt i forhold til den problemstilling, man diskuterer, og det er kun analytisk og rent teoretisk, der kan foretages skel og fastholdes og udpeges bestemte fragmenter af de flydende identiteter. Med Jensens blik er det muligt at beskrive en fleksibel forhandling af identiteter, herunder indkredse aspekter af forhandlingen om fagidentiteten, som jeg formoder er sat i spil i ansattes underviserers hverdag på en uddannelsesinstitution. Jensen finder, at:
 ”Den faglige identitet rummer en følelse af at føle sig som en del af et fagligt fællesskab, at have faglige retningslinier for sine handlinger, at føle sig repræsenteret af faggruppen, at føle at man selv repræsenterer faggruppen og at vide hvor man fra sit faglige perspektiv vil lægge hovedvægten. Den faglige identitet er knyttet til et felt en faglighed, hvor inden for man kender spillereglerne. Man er i stand til at lancere sig selv. Man kender sine kort, kender styrker og svagheder og ved hvilke værdier der er på spil”. Iben Jensen i Psyke & Logos 22/2001 s. 205.

Performance⁶

I det følgende foretager jeg en indsnævring og konkretisering af det begrebsmæssige univers, vi befinder os i. Jeg har beskrevet en socialt konstrueret virkelighed med referenceramme til den vestlige konstruktion af diskurser, muligheder for menneske handlen og dertil hørende identiteter. De diskursive betingelser (Foucault 1993, 1994, 1999) for mennesket er imidlertid begrænset af det råderum, en given diskurs giver, af spørgsmålet om, hvorfor individer indgår i og identificerer sig med diskurser og hvordan individer bliver til subjekter og derved aktivt handlende.

Med udgangspunkt i talen og sproget som medierende led mellem subjekt og diskurs kan man se, hvordan diskursen producerer talen og derved konstituerer subjektet. Det kan opfattes som et subjekt uden ret meget råderum over egen vilje, idet diskursen er den magt, der italesætter subjektets identitet. Hvordan kan subjektet få mulighed for modstand?

I Butlers teori om performativer (Butler 1997) finder man et forsøg på at kombinere Foucaults diskursteori med en videreudvikling af Austins talehandlingsteori (Austin 1997), således at subjektets mulighed for selvstændigt råderum udvides. Butler taler om feltet af sammenhængende kategorier som køn, etnicitet og seksualitet, og hun understreger, at subjektivitet opstår i det skæringspunkt, der findes mellem de diskursive interpellationer og den artikulatoriske praksis (Butler 1990(1999)1997). Butler mener, at identitet bygger på identifikation, at identitet bygger på eksklusion af forskel og at identitet er relationel. Identitetsdannelsen bygger på stabile kategorier, hvorfor man i forhold til sin empiri først forudsætter en given kategori som eksempelvis fag-identitet, der er lig med ”os” for at give ”de andre” anledning til at se sig i forhold til denne faste kategori. Dernæst kan man søge faste kategorier opløst og udfordre forskellen og den relationelle identitet.

Butlers position er performativ, forstået som performance indeholdende både gestik/dynamik og sprog. Hun mener, at i identitetsdannelsen vil subjektet foretage en positionering for at danne både subjektposition og en materialisering af identiteten. Det vil sige, at der er tale om en dynamisk proces, der finder sted gennem diskursen, hvorudfra subjektet italesætter sig selv. Den diskursive proces er altså både materiel og genkendelig, idet Butler opererer med begrebet citering. I processen, hvor identiteten materialiseres gennem talehandlinger og gestik/ dynamik, er kroppen det medierende led for materialiteten i den diskursive praksis. Butler forstår talehandlinger og performance i en fra Austin udvidet reformulering. Hun ser

⁶ *Performance*: Judith Butler bruger performancebegrebet som ”den gentagende og citerende praksis, hvor det netop er gennem gentagelserne og citererne, at de effekter produceres, som citererne almindeligvis antages at navngive”. Søndergaard 1996 s. 43)

alt sprog som performativt, idet sproget indeholder styrke til at gøre noget i og med at det bliver sagt, derfor skal talehandlingen, måden det talte bliver sagt på, og konteksten medinddrages i vurderingen af performativets udsagn (ibid:1990, 1997) Sproget reformulerer og konstituerer diskursive udsagn samtidig med, at det er en fastlåst størrelse i sig selv. Der er tale om en evig bevægelse, for citeringen både fastholder og løsriver performativet, og performativet skal ses som en størrelse, der aldrig er færdig og altid på vej. Det betyder igen, siger Butler, at den enkelte aktør har en mulighed og en frihed til at handle, et mulighedsråderum for subjektkonstituering, som er frigørende i forhold til det råderum, Foucault opstiller i sin diskursteori. Man kan sige, at Butler giver subjektet en eksistens i kraft af interpellering, hvor sproget sætter sig igennem i kroppen og giver subjektet et navn og en identitet, når det træder ind i sprogets normativitet. Her spiller den implicite og eksplicite censur en rolle, idet den som forudgående tale og tekst selv er et resultat af censur, hvor regler tillader antagelser, adfærd og subjekter og bringer andre synspunkter til tavshed, hvorved identiteter udelukkes. På den måde er subjektet henvist til at opfylde implicite og eksplicite normer for acceptabel tale og dermed konstituerer censuren både subjektet og diskurserne, som subjektet kan tale i. Butler agerer politisk, når hun trækker på Foucault (ibid: 1997), og når hun knytter performativer an til magt og diskurser. Konteksten er ufuldstændig, fordi den er diskursivt bestemt: Performativerne trækker på den ene side på og dækker over konventioner og censur, der mobiliserer dem, på den anden side giver subjektets konstituering i krop en magtfuld position og giver kontekst og historiciteten mulighed for en uventet citering. Der er tale om, at rekontekstualisering kan resignifikere betydningen. Butlers position betyder, at hun peger på de centrale muligheder for nye betydningsdannelser i kulturen. Butler gør også rede for, hvordan den forulempende talehandling kan ”tales tilbage”, forhandles og forrykkes (ibid:1997).

På lærerseminariet i CVU PÆD siger lærerne om pædagogerne: ”De bruger nogle andre ord – det lo vi meget af i begyndelse”, ”måske tror pædagoger, at leg og læring altid hører sammen”.

Begge udsagn er nedladende, det ene gengiver den gestik, som er svaret når ”den anden” taler: Latter. Udsagnet siger alt om lærernes opfattelse af pædagogerne og det forstærkes af den dømmende udtalelse om pædagogernes forhold til leg og læring. Det betyder, at på den ene side er den talendes ophav i sprog, krop, tidligere performative sproghandlinger og censur et forhold, der kan vanskeliggøre forrykkelse; på den anden side kan en uventet tale forrykke betydninger og optræde som diskursproducent. Hvorvidt eventuelle sprækker i diskurserne kan udnyttes til forrykkelse, må afgøres konkret i den enkelte situation. Butler giver os et redskab med sin diskursive forståelse af performativerne til både at knytte an til sprog, krop, subjekt og historie og en dynamisk mulighed for forrykkelse af betydninger.

Koreografien til Dansen om ”de andre”

Denne artikel har diskuteret forandring og identitet set ud fra begreber som magt, diskurs, performance med optik på, hvordan den faglige identitet beskriver sig selv når den udfordres gennem forandringsprocesser, som eks. forandringer skabt af en fusion.

Empirien er de historie, der bliver fortalt om ”de andre”, historier, der har afsæt i historiefortællerens egen faglige identitet. Det vil sige at historierne om ”de andre” afgrænser forskellige faglige identiteter fra hinanden. Omdrejningspunktet i historierne er hvem, der er bedst og bedst måles i forhold til hvilke teoretiske forholdemåder og handleformer, der praktiseres. Diskussionen er ikke direkte teoretisk, men der reflekteres over værdien af praksis i undervisning og omvendt. En slags reflektive fagdidaktiske historier med et facit der værdisætter didaktikken.

Man skal altså tag højde for at forandringsprocesser, eks. ved fusionerende organisationer, skaber et diskursivt forhandlende rum, ikke i dialogisk form, men i en konkurrerende form. Ambitionen må være at forholde sig pro-aktiv til forhandlingerne ved at skabe dialog-rum hvori forhandlingerne kan foregå og historierne om hinanden tales tilbage. I den forbindelse kan nr. 3 model i ”Dialogmodellen” anvendes.

Det er også en ambition at tage fat i den skabende reflektive proces disse historier også er udtryk for. I den forbindelse vil jeg pege på Christina Nygren-Landgårds beskrivelse af, hvordan særlige undervisnings ideologier, relateret til faglige diskurser, skabes (2000). Nygren-Landgårds argumenterer igennem, hvordan professionsforståelse dannes igennem undervisning og uddannelse. I forbindelse med skabelsen af en fag- identitet er det vigtigt at fokusere på den ideologiske identificering. Fordi den er grundlaget for fagidentiteten. Igennem historiefortællinger i organisationer der udsættes for store forandringsprocesser vil essensen af den normative faglige identitet blive italesat. Lytter man til historierne har man, dels et redskab til at tale direkte ind i magtkampene, dels og det er måske det allervigtigste, et redskab til at gribe den fagidentitet og fagideologi, som er den enkelte undervisers drivkraft.

Historierne som du fortæller om ”de andre” rummer koreografien til din faglige performance, for historierne udgrænser din egen identitet og giver en forståelse af dig selv versus ”de andre” i det marginaliserede rum udgrænsningen skaber.

Interviewede man alle ansatte i på fusionerende institutioner om ” de andre” ville man få et forskningsmateriale om identitet, hvor identiteten ikke beskrives ud fra det teoretiske grundlag, hvorfra den stammer, men ud fra, hvordan de ansatte ”gør fag”. Med andre ord så ville den normative faglige identitet blive italesat og den vil danne baggrund for beskrivelsen af ”de andre”. Italesættelsen vil desuden indeholde forholdemåder og handleanvisninger, og allermost interessant vil den eksponere lige netop den performance, der knytter sig til de forskellige fag-identiteter. Et blandt mange spørgsmål er så: Er der overensstemmelse mellem performance og den fag-identitet, som studieordningen og loven foreskriver?